

HISTORIA ZYNDRANOWEJ I BARWINKA W LATACH 1830–1936 W ŚWIETLE DIECEZJALNYCH SZEMATYZMÓW GRECKOKATOLICKICH

Witold Grzesik

 <https://orcid.org/0000-0002-1480-7193>

ABSTRACT

THE HISTORY OF ZYNDRANOWA AND BARWINEK IN THE YEARS 1830–1936 IN THE LIGHT OF THE SHEMATISMS OF THE GREEK CATHOLIC DIOCESE OF PRZEMYŚL

The article contains a description of the analysis carried out on the data contained in the annual shematisms (census publications) of the Greek Catholic diocese in Przemyśl, on the example of the parish in Zyndranowa in the years 1830–1936. Subsequent annals contain information concerning, among others, the number of believers, churches and parish priests; as well as the property status of parishes, schools, church and rural institutions. The author conducts a detailed review of these data, referring to the historical, social and economic context. Particular attention was paid to the demographic data. In order to assess the reliability of the source, a comparison of the data with other contemporary materials was made, including shematisms issued by the government of Galicia and the Roman Catholic Diocese of Przemyśl. The analysis shows a high convergence of data, especially those directly concerning the population, property and financial status of the Greek Catholic parish.

Keywords: Galicia, shematism, reporting periodicals, Greek Catholic Church, Lemkovyna, 19th century.

Słowa kluczowe: Galicja, szematyzm, periodyki sprawozdawcze, grekokatolicyzm, Łemkowszczyzna, XIX wiek.

WSTĘP

Od końca XVIII wieku w Europie administracje tak świeckie, jak i kościelne rozpoczęły wydawanie okresowych (przeważnie corocznych) wykazów urzędów

i instytucji wraz ze szczegółowymi listami osób w nich pracujących, spisami majątków, ewidencją miejscowości itp. Powszechnie takie wydawnictwa na terenach polskich w XIX wieku nazywano skorowidzami, schematyzmami bądź szematyzmami. Greckokatolicka diecezja przemyska rozpoczęła coroczne wydawanie szematyzmów po założeniu diecezjalnej drukarni w 1829 roku. Wydrukowano w niej po raz pierwszy spis na rok 1830¹.

Zawartość roczników w ciągu całego omawianego okresu jest podobna. W pierwszej części znajdują się informacje dotyczące historii Kościoła katolickiego oraz diecezji przemyskiej (w tym spis biskupów przemyskich). Dalej zawarte są artykuły o charakterze religijnym oraz informacje administracyjne. Po nich następuje opis parafii, pogrupowanych w dekanaty. Dla każdego dekanatu zawarte są informacje o dziekanie, wicedziekanie i bibliotece dekanalnej. Jest tam też łączne podsumowanie liczby wiernych, co pozwala na dodatkową weryfikację poprawności danych z poszczególnych parafii. Zależnie od roku wydania dla każdej parafii umieszczone są w szematyzmie informacje dotyczące cerkwi, właściciela dóbr, duchownych, liczby wiernych greckokatolickich (a także innych wyznań i religii), stanu majątkowego parafialnego, szkół, czytelní, bractw, właściwych dla miejscowości urzędów i obiektów użyteczności publicznej (urząd powiatowy, sąd, stacja kolejowa, poczta, telegraf). Format danych i sposób ich prezentacji w poszczególnych latach są zmienne. Nie ma jednolitego standardu opracowania informacji. Dane do kolejnych roczników napływały z dekanatów jako tak zwane konsygnaty². Ich treść przenoszona była do szematyzmów z niewielkimi zmianami (skrótami).

Szematyzmy greckokatolickiej diecezji przemyskiej były przedmiotem kilku opracowań. Należy przede wszystkim wspomnieć o monumentalnej pracy ks. Dmytra Błażejowskiego, obejmującej zakres roczników od 1828 do 1939 roku³. Autor położył główny nacisk na usystematyzowanie wiedzy o duchownych pracujących w diecezjalnych parafiach. Bardzo interesujące badania roczników z przełomu lat 70. i 80. XIX wieku przeprowadził ks. Stanisław Nabywaniec, który przeanalizował szereg danych demograficznych, ekonomicznych i społecznych⁴. Zawarte w szematyzmach informacje dotyczące szkolnictwa ludowego wykorzystywał w swojej pracy

¹ Wcześniej ukazał się szematyzm na rok 1828, niemniej ze znacznie uboższym zestawem informacji. Informację o założeniu drukarni podaje m.in. szematyzm greckokatolickiej diecezji przemyskiej na rok 1831: *Typographia episcopalis anno 1829 erecta. Director Typographiae P.R.D. Joannes Ławrowski, ut supra*. Zob. też S. Zabrowarny, *Dzielo biskupa Jana Śnigurskiego [w:] Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemysł 1996, s. 171.

² Przykładowe konsygnaty dostępne w: *Materiały do schematyzmów 1827–1872*, Archiwum Państwowe w Przemysłu, zespół Archiwum Greckokatolickiego Biskupstwa w Przemysłu, kod ref. 56/142/0/3/139supl, https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/29097846?_Jednostka_resetCur=false&_Jednostka_delta=100&_Jednostka_id_jednostki=29097846 [dostęp: 26 VI 2022 r.].

³ Д. Блажейовський, *Історичний шематизм перемиської єпархії з включенням апостольської адміністрації Лемківщини (1828–1939)*, Львів 1995.

⁴ S. Nabywaniec, *Organizacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej przy końcu lat siedemdziesiątych XIX wieku*, „Nasza Przeszłość” 1988, t. 70, s. 75–127.

Mieczysław Jerzy Adamczyk⁵. Podsumowanie 100 lat wydawania szematyzmów przemyskich przedstawił Iwan Fyłypczak w artykule w lwowskim tygodniku „Meta” (1935)⁶.

W niniejszym artykule na przykładzie parafii greckokatolickiej w Zyndranowej postaram się ocenić wartość wydawnictwa pod kątem wiarygodności danych oraz wykazać, że treść roczników jest bardzo dobrym punktem wyjściowym do dalszych badań nad historią miejscowości. Badaniu poddane są wydawnictwa od roku 1830 do 1936 (rocznik 1936 to ostatnie przed II wojną światową i przed okresem wysiedleń ludności ruskiej wydawnictwo⁷ obejmujące dekanat dukielski, do którego należała parafia w Zyndranowej). Do roku 1914 szematyzmy były publikowane corocznie, proces zbierania informacji do nich oraz zakres podstawowych danych były dość konsekwentne, co pozwala na szczegółową analizę trendów.

Greckokatolicka parafia w Zyndranowej w latach 1830–1936 obejmowała oczywiście Zyndranową oraz odległy o 2 km Barwinek. Dokumenty lokujące wieś się nie zachowały. Zyndranowa jest wzmiankowana w 1399 roku, Barwinek pojawia się w źródłach pisanych znacznie później, bo w 1523 roku⁸. W obu miejscowościach w XIX wieku zdecydowaną większość stanowiła ludność ruska (łemkowska, ukraińska)⁹ wiary greckokatolickiej. Od 1775 roku przez Barwinek wiodła wybudowana przez Austriaków droga krajowa z Preszowa do Dukli i dalej do Przemyśla – w czasie zaboru austriackiego jedna z głównych arterii łączących Galicję z węgierską częścią monarchii (w Polsce potocznie nazywana traktem dukielskim, przez Austriaków określana jako *Ungarische Nebenstrasse*)¹⁰.

Niniejszy artykuł nie zawiera pełnej historii parafii w Zyndranowej, lecz jest analizą szematyzmów jako źródła w odniesieniu do dziejów miejscowości w podanym okresie. Dlatego nie odwołuję się do wielu dostępnych materiałów, które bezpośrednio nie mają zastosowania przy ocenie danych z szematyzmów, między innymi obszernego opracowania Zdzisława Budzyńskiego¹¹, pochodzących z wcześniejszego okresu metryk józefińskiej¹² i franciszkańskiej¹³ oraz większości kart katastru galicyj-

⁵ M. Adamczyk, *Szkolnictwo ludowe w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1772–1867* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, s. 127–163.

⁶ І. Філіпчак, *Шематизми перемицької єпархії за 100 літ*, „Meta” 1935, № 25, s. 4–6; 1935, № 27, s. 4–6.

⁷ Rocznik na 1936 r. był wydany przez powołaną w 1934 r. Apostolską Administrację Łemkowszczyzny, więcej w dalszej części artykułu.

⁸ *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziem Polski w Średniowieczu*, edycja elektroniczna, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=2417> [dostęp: 12 II 2021 r.], Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2010–2019.

⁹ W wielu opracowaniach przynależność etniczna mieszkańców Łemkowszczyzny jest przedmiotem dyskusji. W niniejszym artykule zagadnienia narodowościowe nie są rozpatrywane, dla uproszczenia stosowany będzie konsekwentnie termin „ruski”, chyba że w źródle jest *explicite* podane inaczej.

¹⁰ J. Kubit, *Jan Gross, projektant i budowniczy mostu na Popardach obok Dukli*, „Dukielski Przegląd Samorządowy” 2015, nr 9, s. 13–16.

¹¹ Z. Budzyński, *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku. Stan, rozmieszczenie, struktura wyznaniowa i etniczna*, t. 1–2, Rzeszów 1993.

¹² D. Nowak, *Austriackie katastry gruntowe na terenie Galicji*, Krosno 2021, s. 23–106.

¹³ Ibidem, s. 107–144.

skiego z połowy XIX wieku, zawierającego dane nieporównywalne ze współczesnymi rocznikami diecezjalnymi. Także obszerne materiały archiwalne, znajdujące się przede wszystkim w Archiwum Państwowym w Przemyślu, zawierają dane o znacznie szerszym zakresie niż dostępne w szematyzmach.

GRANICE PARAFII W ZYNDRANOWEJ

Cerkiewne granice administracyjne obowiązujące w całym XIX wieku były ustalone w wyniku reformy józefińskiej, na mocy której zmniejszono liczbę parafii greckokatolickich w Galicji. Działo się to w ramach projektu porządkowania organizacji kościelnych, zainicjowanego na terenie całej Austrii w 1777 roku. Powodem reorganizacji było zapewnienie lepszego uposażenia probostw, a także próba rozwiązania problemu zbyt częstych wakatów na stanowiskach proboszczów¹⁴. Przed reformą Barwinek i Zyndranowa stanowiły oddzielne parafie. Finalnie pozostawiono parafię w Zyndranowej i przyłączono do niej Barwinek.

Z punktu widzenia dzisiejszego obserwatora wydawałoby się racjonalne przypisać Barwinek do Tylawy, położonej o niecałe 3 km na północ, z racji znacznie lepszych możliwości komunikacyjnych od czasu budowy drogi krajowej w 1775 roku. Z Barwinka do Zyndranowej jest wprawdzie nieco bliżej (około 2 km), ale miejscowości łączyła podrzędna droga, prowadząca przez około stumetrowej wysokości grzbiet. Jest jednak wielce prawdopodobne, że przed budową traktu dukielskiego to właśnie przez Zyndranową mieszkańcy Barwinka udawali się na przedgórze i historycznie byli z Zyndranową bardziej zżyci. Układ dróg między wsiami (już po remoncie traktu dukielskiego) jest bardzo dobrze widoczny na tak zwanych mapach Miega, sporządzonych w latach 1779–1783, perlach XVIII-wiecznej kartografii¹⁵.

LUDNOŚĆ

W każdym szematyzmie (poza wydaniem z 1924 i 1929 roku) podawana jest liczba wiernych greckokatolickich oddzielnie w obu wsiach należących do parafii

¹⁴ S. Nabywaniec, *Plany józefińskiej regulacji parafii w greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 2000, nr 7, s. 73–97.

¹⁵ Kriegsarchiv Wien, sygn. B IXa 390, *Erste Militäraufnahme – Landesaufnahme von Galizien, die sog. Maßstab 1 : 28 800*. Głównym autorem mapy był austriacki oficer sztabowy Friedrich von Mieg (1731–1783), stąd potoczne określenie map stosowane w Polsce. Wycinek mapy obejmujący Zyndranową i Barwinek jest dostępny m.in. w serwisie mapire.eu: <https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-galicja/?layers=144&bbox=2407608.739612204%2C6345529.781322097%2C2425791.1977155404%2C6351262.558443485> [dostęp: 13 VI 2022 r.]. Mapa jest również przedmiotem polskiego programu wydawniczego (<http://www.iaepan.vot.pl/galicja> [dostęp: 13 VI 2022 r.]).

w Zydranowej. Należałoby się zatem spodziewać, że prześledzenie liczby mieszkańców w kolejnych latach pozwoli na przebadanie trendów: przyrostu lub – w przypadku niesprzyjających okoliczności – spadku liczby wiernych. W tabeli 1 znajdują się dane dotyczące liczby wiernych grekokatolickich w poszczególnych latach w okresie 1830–1914 według zapisów w szematyzmach (kolumny 2 i 5)¹⁶.

Tabela 1. Wykaz liczby wiernych grekokatolickich w Barwinku i Zydranowej w latach 1830–1914 z zaznaczeniem wskaźnika braku wiarygodności i z korektą dla lat bez danych lub danych uznanych za niewiarygodne

Rok	Barwinek			Zydranowa		
	gr.kat. szem.	wiarygodność	korekta	gr.kat. szem.	wiarygodność	korekta
1830	290		290	678		678
1831	299		299	685		685
1832	nd.		307	bnd.		708
1833	315		315	731		731
1834	nd.		318	nd.		738
1835	322		322	746		746
1836	331		331	751		751
1837	nd.		336	nd.		759
1838	342		342	768		768
1839	339		339	772		772
1840	339		339	778		778
1841	346		346	896		896
1842	359		359	908		908
1843	362		362	918		918
1844	nd.		358	nd.		913
1845	362	nie	354	918	nie	908
1846	352		352	904		904
1847	350		350	901		901
1848	335		335	852		852
1849	300		300	782		782
1850	nd.		297	nd.		780
1851	nd.		294	nd.		778
1852	nd.		291	nd.		776

¹⁶ Na rok 1872 dane na podstawie konsygnatu dekanatu dukielskiego, *Materiały do szematyzmów...*, s. 218.

1853	288		288	776		776
1854	830	nie	300	763		763
1855	312		312	681		681
1856	314		314	690		690
1857	315		315	692		692
1858	321		321	715		715
1859	321		321	720		720
1860	326		326	731		731
1861	328		328	733		733
1862	329		329	735		735
1863	341		341	746		746
1864	345		345	751		751
1865	nd.		347	nd.		754
1866	nd.		349	nd.		757
1867	nd.		351	nd.		760
1868	354		354	763		763
1869	365		365	768		768
1870	355		355	765		765
1871	nd.		355	nd.		766
1872	357		355	767		767
1873	357		357	768		768
1874	343		343	754		754
1875	341		341	752		752
1876	nd.		343	nd.		755
1877	nd.		345	nd.		758
1878	nd.		347	nd.		761
1879	349		349	765		765
1880	352		352	771		771
1881	361		361	778		778
1882	372		372	785		785
1883	375		375	791		791
1884	374		374	794		794
1885	406		375	800		800
1886	374		376	794		794
1887	374	nie	377	794	nie	796
1888	378		378	798		798

1889	378	nie	375	798	nie	797
1890	378	nie	372	798	nie	796
1891	370		370	796		796
1892	356		356	811		811
1893	355		355	815		815
1894	368		368	836		836
1895	363		363	826		826
1896	363		363	842		842
1897	363	nie	362	842	nie	833
1898	362		362	825		825
1899	374		374	836		836
1900	374	nie	376	836	nie	846
1901	374		378	857		857
1902	374	nie	380	857	nie	863
1903	382		382	869		869
1904	384		384	876		876
1905	384	nie	389	876	nie	878
1906	384	nie	394	876	nie	880
1907	401		401	884		884
1908	428		428	921		921
1909	428	nie	436	921	nie	946
1910	428	nie	444	921	nie	971
1911	430	nie	452	920	nie	996
1912	463		463	1022		1022
1913	463	nie	465	1022	nie	1028
1914	467		467	1035		1035

Nd. oznacza niedostępność danego rocznika szematyzmu.

Źródło: opracowanie własne.

Kluczową kwestią do rozpatrzenia jest wiarygodność danych demograficznych zgromadzonych w szematyzmach. Według zaleceń wydanych przez diecezję greckokatolicką w Przemyślu we wrześniu każdego roku proboszcz miał przysyłać aktualne dane do kurii. Mówią o tym wytyczne umieszczone w rocznikach. Zdarzają się

jednak wydawnictwa zawierające nieścisłości lub błędy. Przykładowo, w roczniku 1854¹⁷ dla parafii w Zydranowej jest zapis dotyczący liczby mieszkańców¹⁸:

<i>In Matre Numerus Animarum Gr. Cath</i>	763.
<i>In Filiali Barwinek c E. ad Nativ. B.M.V.</i>	830.
<i>Summa</i>	1071.

Jak widać, podana łączna liczba wiernych greckokatolickich parafii nie jest równa sumie składowych. Jest to wynik typowego błędu zecerskiego. Liczba mieszkańców Barwinka (830) jest nieprawdopodobna (biorąc pod uwagę sąsiednie roczniki). Z sumy liczby mieszkańców parafii łatwo jednak wyliczyć, że wartością właściwą powinno być 308 ($1071 - 763 = 308$).

Dla niektórych lat dane demograficzne są identyczne z podanymi w roku poprzednim. W przypadku jednej wsi w parafii powtórzenie liczby mieszkańców rok do roku byłoby możliwe, lecz prawdopodobieństwo tych samych wartości dla obu wsi znacząco spada. Dane z takich roczników uznałem za niewiarygodne (oznaczenie „nie” w kolumnach 3 i 6 tabeli 1), a do wyliczenia liczby wiernych zastosowałem interpolację, o czym dalej.

W szematyzmie na rok 1841 następuje skokowy wzrost (o 118) liczby wiernych w Zydranowej – z 778 do 896¹⁹. Mogłoby to być wytłumaczone wcześniejszą pomyłką w danych (co jest możliwe, bo krzywa przyrostu danych w poprzednich latach jest dość wypłaszczone), zmianą granic wsi (nie nastąpiła według żadnych znanych mi dokumentów) albo nagłym zasiedleniem miejscowości (nieznana jest żadna historyczna okoliczność). Wiele wskazuje zatem, że w roczniku za rok 1841 dokonano korekty liczby mieszkańców, zaniżonej w poprzednich latach.

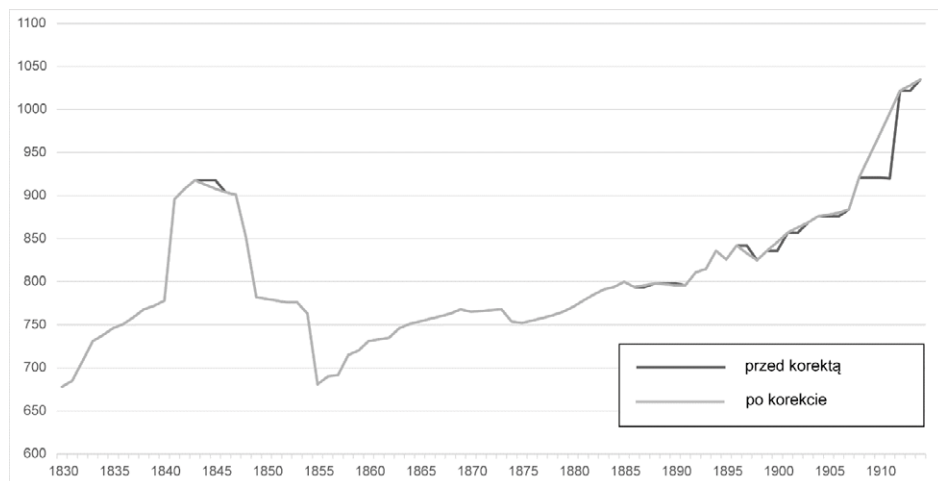
W odniesieniu do lat, dla których nie posiadam danych lub tych, gdzie dane ozna- czyłem jako niewiarygodne, zasadne wydaje się zastosowanie najprostszej liniowej interpolacji opartej na wartościach z sąsiednich roczników. Dane interpolowane w tabeli 1 znajdują się w kolumnach 4 i 7, zatytułowanych jako „korekta”. Zmianę liczby wiernych w latach 1830–1914 w dwóch wariantach (dane rzeczywiste z szematyzmów, dane korygowane lub interpolowane) przedstawiają ilustracje 1 i 2. Widać, że największy wpływ interpolacyjnego zastąpienia danych źródłowych obserwuje się w przypadku lat 1909–1912, kiedy ewidentnie została zaniechana aktualizacja informacji.

¹⁷ W całym artykule, gdy mowa o roku, podaję rok wydania rocznika; należy jednak pamiętać, że dane do wydawnictwa były zbierane do września roku poprzedniego.

¹⁸ *Schematismus Universi Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis Pro Anno 1854*, Przemyśl 1854, s. 154. Z racji bardzo dużej liczby przebadanych szematyzmów greckokatolickich, rzymskokatolickich oraz urzędowych w przypisach powołuję się jedynie na przykładowe roczniki wydawnictw.

¹⁹ *Schematismus Universi Venerabilis Cleri Dioeceseos Graeco Catholicae Priemisliensis Pro Anno Domini MDCCCXLI*, Przemyśl 1841, s. 144.

Ilustracja 1. Liczba wiernych grekokatolickich w Zyndranowej w latach 1830–1914

Źródło: opracowanie własne.

Ilustracja 2. Liczba wiernych grekokatolickich w Barwinku w latach 1830–1914

Źródło: opracowanie własne.

Oprócz omawianego wcześniej nagłego przyrostu mieszkańców Zyndranowej w roku 1841 wykres dla obu wsi ma podobny przebieg. Można zauważyć okresy:

- widoczny przyrost liczby wiernych w latach 1830–1846;
- znaczny spadek w latach 1847–1849 i 1854–1855;
- przyrost w latach 1856–1873;

- zahamowanie przyrostu w latach 1874–1875;
- niewielki przyrost w latach 1876–1909;
- wyższy przyrost w latach 1910–1914.

Spadek w latach 1847–1855 jest konsekwencją wielu plag, które dotknęły wówczas Galicję. W roku 1847 w regionie wystąpiły masowe choroby zakaźne zwierząt (epizootie). W kolejnym roku wybuchły epidemie tyfusu i cholery, które trwały do 1849 roku. Obu tym plągom towarzyszył wielki głód²⁰.

Roczniki szematyzmów na lata 1847–1849 obok liczby mieszkańców zawierają także informacje o szkole parafialnej i liczbie uczniów. W kolejnych latach uczących się dzieci było w Zyndranowej 70, 48 i 25, w Barwinku odpowiednio 28, 19, za 1849 rok brak danych. Te informacje mogłyby zatem wskazywać na bardzo duży (wyższy niż całej populacji) odsetek śmiertelności wśród dzieci w okresie epidemii. Taką tezę można zweryfikować poprzez analizę parafialnej księgi urodzeń i zgonów, o czym piszę w dalszej części artykułu.

Lata 1852–1855 przyniosły kolejne epidemie tyfusu oraz cholery i towarzyszącą im klęskę głodu. Tylko w roku 1855 liczba zgonów w całej Galicji przekroczyła dwukrotnie liczbę urodzin²¹. Latem 1873 roku region ponownie nawiedziła epidemia cholery. Nie była wprawdzie tak bolesna jak epidemie z lat 40. i 50. XIX wieku, niemniej na kilka lat zahamowała przyrost naturalny²².

Od 1898 roku pojawia się w szematyzmach informacja o emigracji zarobkowej do Ameryki. W pierwszym roku liczbę wyjeżdżających określono jako *mnogo* (dużo). W latach 1899–1913 podano liczby emigrantów, które w większości należy traktować jako przybliżone – w zapisach są używane wprost określenia „przeszło 250” lub „przeszło 300”. Wartości te systematycznie rosną – od 128 w 1899 roku do 381 w 1913. Jest także wyraźnie podawane, że emigranci są wliczani w ogólnie podawaną liczbę mieszkańców parafii, która waha się w tych latach od 1210 do 1485 osób. Oznaczałoby to odsetek emigrantów od około 10% na przełomie stuleci do ponad 25% przed I wojną światową.

Dla wybranych roczników (1844–1851) wykonano porównanie danych z zachowanymi księgami metrykalnymi urodzeń²³ i zgonów²⁴ dla Zyndranowej (dla Barwinka księgi prowadzone były oddzielnie). Ponieważ informacje dotyczące liczby mieszkańców powinny być wysyłane do kurii we wrześniu, dla kolejnych lat zostały przeliczone liczby zgonów i urodzin od września do sierpnia kolejnego roku. Dzięki temu można oczekiwać przybliżonej zgodności trendu liczby mieszkańców

²⁰ J. Szewczuk, *Kronika klęsk elementarnych w Galicji*, Lwów 1939, s. 289–296; K. Chełchowski, *Klęskowe lata na ziemiach polskich (1846–1855)*, Warszawa 1916, s. 22–24.

²¹ K. Chełchowski, op. cit., s. 28–29.

²² R. Tomczyk, *Zagrożenia epidemiologiczne na terenie austriackiej części monarchii habsburskiej w XIX w. (do 1914 r.). Aspekty prawne i administracyjne*, „Galicja. Studia i Materiały” 2015, nr 1, s. 106.

²³ Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Oddział w Sanoku, zesp. 60/1102/0/–/1, *Księga urodzeń dla miejscowości Zyndranowa 1844–1876*.

²⁴ Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Oddział w Sanoku, zesp. 60/1102/0/–/4, *Księga zgonów dla miejscowości Zyndranowa 1843–1899*.

w porównaniu ze zmianą ogólnej liczby wiernych grekokatolickich podawanej w kolejnych szematyzmach. Należy pamiętać, że informacje podawane we wrześniu danego roku są publikowane w wydawnictwie na rok następny. Wyniki porównania zawarte są w tabeli 2. Dla rocznika 1847 występuje różnica (według ksiąg metrykalnych przyrost powinien być o 27 wyższy), w przypadku kolejnych dwóch lat dane potwierdzają bardzo wysoką liczbę zgonów, związaną ze wspomnianymi wcześniej epidemiami i klęską głodu. Szczególnie dramatyczny jest przełom lat 1847 i 1848.

Tabela 2. Porównanie danych w szematyzmach i w księgach metrykalnych (roczniki 1844–1851) dla Zyndranowej

	Księgi urodzeń i zgonów			Szematyzmy		
	urodzenia	zgony	przyrost		liczba wiernych	przyrost
				1845	908*	
1844/45	35	38	–3	1846	904	–4
1845/46	46	23	24	1847	901	–3
1846/47	29	82	–52	1848	852	–49
1847/48	13	83	–70	1849	782	–70
1848/49	24	24	0	1850	780*	–2
1849/50	33	17	16	1851	778*	–2
1850/51	25	22	3	1852	776*	–2

Znakiem * oznaczono dane interpolowane.

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie parafialnych ksiąg zgonów przeprowadzono także analizę śmiertelności parafian w poszczególnych grupach wiekowych (również od września do sierpnia) w latach 1843–1851. Nie zauważono, aby w latach największego natężenia epidemii w szkolnej grupie wiekowej (5–9 i 10–14 lat)²⁵ panowała procentowo wyższa śmiertelność niż w sąsiednich latach. Wspominana wcześniej przyczyna znacznie niższej frekwencji szkolnej w końcu lat 40. XIX wieku leży prawdopodobnie w braku rąk do pracy w gospodarstwie wobec choroby innych członków rodziny, w braku środków na opłacenie nauki lub w obawie przed chorobą dzieci. Udział procentowy grupy wiekowej 5–14 lat w zgonach w latach 1843–1851 jest przedstawiony w tabeli 3.

²⁵ Oficjalnie wymóg uczęszczania do szkół dotyczył dzieci między 6 a 12 rokiem życia, za: S. Gruński, *Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicyi. Cz. 1 (Czasy przed zaprowadzeniem autonomii 1772–1861)*, Lwów 1916, s. 20.

Tabela 3. Udział procentowy grupy wiekowej 5–14 lat w śmiertelności wiernych w Zyndranowej w latach 1843–1851

Lata	Zgony razem	Zgony w wieku 5–14 lat	Zgony w wieku 5–14 lat (%)
1843/44	24	4	17
1844/45	38	5	13
1845/46	23	4	17
1846/47	82	16	20
1847/48	83	12	14
1848/49	24	3	13
1849/50	17	2	12
1850/51	22	6	27

Źródło: opracowanie własne.

Zyndranową i Barwinek zamieszkiwali nie tylko wierni greckokatolicy. Byli tu także rzymscy katolicy (utożsamiani z Polakami) oraz żydzi. Informacje o ich liczbie pojawiają się w szematyzmach od 1892 roku. Zwykle – podobnie jak w przypadku emigrantów – wszystkie te dane są podawane dla całej parafii. Można przypuszczać, że większość Polaków i Żydów mieszkała właśnie w Barwinku, z racji pracy na rzecz dworu, obsługi posterunku granicznego i komory celnej, sprzyjających warunków handlu oraz (od lat 80. XIX wieku) pracy w przedsiębiorstwach drzewnych braci Thonet z Wiednia.

Rzymscy katolicy należeli do parafii w Dukli, tam też znajdował się najbliższy kościół. Liczbę – jak to często ujmowano w szematyzmach – „łaciników” w rozbiciu na wsie podano dopiero w roku 1928, a potem 1936. Przed II wojną w Barwinku według szematyzmów było już 108 polskich mieszkańców (zapewne w większości funkcjonariuszy służb granicznych i ich rodzin), w Zyndranowej – tylko jedna osoba. Narzędziem weryfikacji danych o wiernych obrządku łacińskiego są analogiczne szematyzmy wydawane przez rzymskokatolicką diecezję w Przemyślu²⁶. W tabeli 4 podano liczby rzymskokatolickich parafian z interesujących nas wsi z wybranych lat. Tylko w nielicznych latach dane w wydawnictwach grecko- i rzymskokatolickich dla parafii w Zyndranowej okazały się zbliżone (rocznik 1892, 1913, 1914, 1936). Dla lat 1900–1910 dane podawane w rocznikach greckokatolickich są wyraźnie zaniżone.

W odniesieniu do ludności wyznania mojżeszowego szczegółowych informacji w szematyzmach jest jeszcze mniej. Jedynie w roczniku 1880 napotykamy na ciekawy zapis, w tłumaczeniu: „żydów liczba dusz 50, ci mają swoją synagogę

²⁶ Przykładowe roczniki szematyzmu rzymskokatolickiej diecezji w Przemyślu: *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis & regularis dioeceseos rit. lat. Premisliensis pro Anno Domini 1892*, Przemyśl 1891; *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos rit. lat. Premisliensis pro Anno Domini 1914*, Przemyśl 1913.

w Barwinku”²⁷. Można zatem wnioskować, że większość żydowskich mieszkańców parafii istotnie mieszkała w Barwinku. Niestety żadne dostępne mi dokumenty nie potwierdzają istnienia żydowskiego miejsca modlitwy w tej miejscowości.

Tabela 4. Porównanie danych dotyczących wiernych rzymskokatolickich w wybranych rocznikach szematyzmów diecezji przemyskich: greckokatolickiej i rzymskokatolickiej

Rocznik	Szematyzmy greckokatolickie	Szematyzmy rzymskokatolickie		
	razem	razem	Zyndranowa	Barwinek
1892	46	40	3	37
1900	21	82	3	79
1905	21	90	3	87
1910	21	93	3	90
1913	101	110	3	107
1914	103	112	3	109
1936 (gr.kat.)/ 1937 (rz.kat.)	109	99	19	80

Źródło: opracowanie własne.

W notkach (lata 1902–1913) dotyczących parafii w Zyndranowej zamieszczone są także informacje o liczbie Romów (Cyganów). W roku 1902 jest wzmianka o 21 „duszach”²⁸, w kolejnych rocznikach niezmiennie o 16, bez uszczegółowienia, w której wsi mieszkali.

DUCHOWNI

Informacja o duchownych – proboszczach i współpracownikach – jest zamieszczana w każdym kolejnym roczniku. Duchowni zawsze oznaczeni są z imienia, nazwiska oraz roku urodzenia i wyświęcenia. Stanowi to duże ułatwienie w przypadku osób pochodzących z rozgałęzionych rodów duchownych, często noszących to samo imię. Listę duchownych²⁹ zawarto w tabeli 5.

²⁷ *Схиматісць всего клира епархіи перемиской на годъ отъ рожд Хр. 1880*, Przemyśl 1880, s. 126.

²⁸ *Шематісць всего клира греко-католического Епархіи соединенныхъ Перемыскаго, Самборскаго и Сяноцкаго на рокъ водъ Рожд. Хр. 1902*, Przemyśl 1902, s. 99.

²⁹ Z uwagi na rozbieżności w łańskich i ruskich rocznikach szematyzmów zdecydowałem się konsekwentnie w całym artykule na stosowanie spolszczonych brzmień imion i nazwisk.

Tabela 5. Lista duchownych w parafii w Zyndranowej w latach 1830–1936

Duchowny	Funkcja	Rok urodzenia	Rok wyśw.	W parafii od	W parafii do	Przybył w wieku	Lat po wyśw.	Lat w parafii	Odszedł w wieku	Skąd przybył	Dokąd przeszedł
Dwernicki Bazyl	proboszcz	1763	1788	b.d.	1831	b.d.	b.d.	b.d.	68	b.d.	b.d.
Polanski Eliasz	proboszcz	1802	1827	1836	1888	34	9	52	86	Rajskie, dek. Zatzwarica	zmarł
Katuzniacki Jan	pomochnik	1860	1885	1887	1887	27	2	0	27	seminarium	Zyndranowa (został proboszczem)
Katuzniacki Jan	proboszcz	1854	1886	1889	1889	35	3	0	35	Zyndranowa (był pomocenikiem)	Kamionka Nowa, dek. Poteliez
Kopyściański Kornel	proboszcz	1860	1885	1890	1930	30	5	40	70	Leluchów, dek. Muszyna	zmarł
Wolański Stefan	pomochnik	1880	1906	1907	1908	27	1	1	28	seminarium	Florynka, dek. Muszyna
Hajda Stefan	pomochnik	1884	1907	1909	1910	25	2	1	26	seminarium	Krempna, dek. Dukla (zastępstwo)
Kopyściański Stefan	pomochnik	1887	1910	1912	1918	25	2	6	31	seminarium	Jurowce, dek. Sanok
Kabarowski Jozafat	proboszcz	1894	1931	1932	1934	38	1	2	40	seminarium	Świątkowa Wielka, dek. Dukla
Kolasa Wasyl	proboszcz	1897	1926	1936	b.d.	39	10	b.d.	b.d.	Polany, dek. Dukla	b.d.

Źródło: opracowanie własne.

W parafii zyndranowskiej w badanym okresie dwukrotnie proboszczowie pracowali niezwykle długo (Eliasz Polański 52 lata oraz Kornel Kopyściański 40 lat), z tego też powodu liczba zarządzających parafią w ciągu analizowanych 106 lat jest niewielka (6 duchownych). Wszyscy duchowni obejmujący parafię mieli wówczas kilkuletni (od 3 do 9) staż kapłański. Wyjątkiem jest Jozafat Kabarowski, przybył on jednak do parafii w wyjątkowo niestabilnych czasach dla Cerkwi greckokatolickiej na Łemkowszczyźnie (1934). Poza okresem międzywojennym przeniesienia duchownych następowały z i do innych dekanatów, niekiedy (w przypadku ks. Jana Kałużniackiego) bardzo odległych. Weryfikacja, na ile powyższe obserwacje mają charakter prawidłowości, powinna nastąpić po analizie podobnych danych w większej liczbie parafii i dekanatów w regionie.

Szematyzmy rejestrują także pobyt we wsi księży współpracowników, wspomagających proboszcza w obowiązkach kapłańskich. W trzech przypadkach do parafii trafiali w tej roli duchowni niedługo po wyświęceniu, a w Zyndranowej przebywali nie dłużej niż dwa lata. Dłuższa posługa Stefana Kopyściańskiego (lata 1912–1918) – prawdopodobnie syna ówczesnego proboszcza – jest tylko zapisem formalnym. Obaj księża, Kornel i Stefan, byli internowani w obozie w Thalerhofie³⁰. Z szematyzmów nie wynika kto w latach I wojny w zastępstwie nieobecnych księży opiekował się parafianami.

PATRONI

We wszystkich szematyzmach znajduje się informacja o właścicielach ziemskich – ktitorach³¹, w Kościele rzymskokatolickim określanych jako patroni. Ktitorzy w kulturze Kościoła wschodniego mieli znaczny udział w opiece nad świątynią i czynnie wspierali parafię. Bardzo często ktitorami byli katolicy obrządku rzymskiego. W szematyzmach właściciele podani są dla całej parafii w Zyndranowej, co sugerowałoby, że ewentualne posiadłości leżały w obu wsiach. Po zniesieniu pańszczyzny w Galicji (1848) areale dworskie ograniczały się głównie do terenów leśnych. Listę właścicieli (według zapisów w szematyzmach) zawiera tabela 6.

---

³⁰ Obóz internowania w Thalerhofie koło Grazu – dla Łemków sprzyjających ideom wielkoruskim – założony w 1914 r. przez Austriaków. O pobycie księży Kopyściańskich w obozie wiadomo z: *Талерхофскій альманах. пропам'ятная книга австрійських жестокостей изувѣрствъ и насилій надъ карпато-русскимъ народомъ во время бсмирной войны 1914–1917 г.*, cz. I, wyd. 3, Lwów 1930. Osoba ks. Stefana jest wzmiankowana we wspomnieniach Feofila (Teofila) Kuryłło (s. 26); oprócz tego obaj księża są wykazani w spisie na s. 108.

³¹ Ktitor, starogr. κτήτωρ – władca, gospodarz.

Tabela 6. Lista właścicieli wsi parafii Zyndranowa w latach 1830–1930

Okres	Właściciel
1830–1849	Wincenty Męciński (Vincentius Comes Męciński)
1850–1858	Aleksander Krasicki (Alexander Comes Krasicki)
1859–1860	Jadwiga z Krasickich Weissenwolf (Hedviga Con Krasickie Comitissa Weissenwolf)
1863–1870	Fryderyk Maurycy Graensser (Fried. Mauricius Graensser)
1873–1885	W szematyzmach widnieje zapis „ktitora prawo poczywaje” lub „patrona prawo poczywaje”, co należy rozumieć jako brak w tym czasie osoby biorącej na siebie obowiązki opiekuna parafii. Z zapisów w szematyzmach nie jest jasne, do kogo wówczas należały tereny w Zyndranowej i Barwinku.
1886–1930	firma braci Thonet z Wiednia

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych z internetowych portali genealogicznych uzyskujemy potwierdzenie, że Wincenty Męciński z Kurozwęk herbu Poraj (1779–1849) był między innymi dziedzicem Zyndranowej i Barwinka³². Jego córka Henryka Rozalia (1809–1861) urodziła się w Barwinku³³ i została żoną Aleksandra Krasickiego z Siecina h. Rogala (1809–1883) – wynika zatem, że wniosła dobra w Barwinku i Zyndranowej w wianie. Potwierdza to zapis w szczegółowych rejestrach katastralnych z 1851 roku, w których jako właścicielka terenów dworskich figuruje hrabina Krasicka³⁴ (niestety bez podanego imienia). Jedną z córek Henryki i Aleksandra, Jadwiga Teofila (1838–1909), wyszła za mąż w 1853 roku za Guidobalda Ungnada von Weissenwolda³⁵. Istotnie zatem dobra w parafii zyndranowskiej w XIX wieku co najmniej przez trzy pokolenia były w rękach rodów Męcińskich i Krasickich.

Nie napotkałem w dostępnych dokumentach wzmianki o kolejnym właścicielu, Fryderyku Maurycym Graensserze. Z kolei bracia Thonet z Wiednia to właściciele słynnych fabryk mebli giętych. Wytwarzane przez nich meble (między innymi słynne krzesło wzór 14) produkowano z drewna bukowego, którego w karpaccich lasach było pod dostatkiem. Poza posiadłościami w okolicach Zyndranowej (a także

³² M.J. Minakowski, *Wincenty Męciński z Kurozwęk h. Poraj*, Genealogia Potomków Sejmu Wielkiego, <http://www.sejm-wielki.pl/b/12.270.523> [dostęp: 5 II 2021 r.].

³³ M.J. Minakowski, *Henryka Rozalia Męcińska z Kurozwęk h. Poraj*, Genealogia Potomków Sejmu Wielkiego, <http://www.sejm-wielki.pl/b/12.270.522> [dostęp: 5 II 2021 r.].

³⁴ Archiwum Państwowe w Przemyśle, sygn. 56/126/0/22/5, *Zbiór dokumentów dworskich gminy Barwinek: Certyfikat pisowni nazwy gminy; Wykaz nazw obiektów geodezyjnych, urbanistycznych i cieków wodnych; Spis posiadaczy domów w porządku arytmetycznym; Alfabetyczny spis posiadaczy gruntów i domów; Protokół na okoliczność odmówienia podpisania protokołów pomiarowych*, <http://www.skany.przemysl.ap.gov.pl/show.php?zesp=126&cd=0&ser=22&syg=5> [dostęp: 5 II 2021 r.].

³⁵ M.J. Minakowski, *Jadwiga Teofila F hr. Krasicka z Siecina h. Rogala*, Genealogia Potomków Sejmu Wielkiego, <http://www.sejm-wielki.pl/b/12.270.531> [dostęp: 5 II 2021 r.].

leżących na zachód Polan) Thonetowie mieli lasy po południowej stronie grzbie-
tu Karpat. W Barwinku działały założone przez braci tartak parowy oraz fabryka
zapalek³⁶.

SZKOLNICTWO

W szematyzmach pojawiają się także informacje o szkołach. Pierwszy raz z dość
dużą konsekwencją dane takie umieszczane są w rocznikach w latach 40. XIX wieku.
W przypadku szkół określanych jako parafialne zamieszczone są informacje o na-
uczycielach oraz liczbie uczniów. Do roczników 1855–1862 dodawane były „Wykazy
narodowych szkół i nauczycieli pod zarządem ruskiego konsystorza przemyskiego”.
W rocznikach 1858–1862 podawana jest informacja o liczbie dzieci uczęszczających
do szkoły przypadającą na ogólną liczbę zakwalifikowanych do nauki (tabela 7).

Tabela 7. Liczba dzieci zakwalifikowanych do nauki i uczęszczających do szkoły w parafii w Zyn-
dranowej w latach 1858–1862³⁷.

Rok	Liczba uczęszczających	Liczba zakwalifikowanych
1858	51	99
1859	0	85
1860	0	83
1861	34	100
1862	31	103

Źródło: opracowanie własne.

Od roku 1880 informacja o szkole jest obecna w notatce dotyczącej parafii w za-
sadzie w każdym roczniku. Placówki szkolne są określane jako filialne, mieszane,
jednoklasowe. Początkowo zamieszczano jedynie zdawkową informację o istnie-
niu szkoły w parafii, od 1892 roku wyspecyfikowane są oddzielnie instytucje w obu
wsiach. W roku 1902 podano, że w Zyndranowej z powodu braku nauczyciela szkoła
nie działa („*неfunguje*”), w Barwinku zaś nauczyciel jest, a nauczanie odbywa się

³⁶ W. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemysł 1898, s. 465.

³⁷ *Начертание народных училищъ и угительскихъ лицъ подь управительствомъ руской перемыской консисторіи на годъ 1858* [w:] *Schematismus Venerabilis Cleri Dioeceseos rit. gr. cath. Premisliensis pro anno 1858*, Przemysł 1858, s. 29; *Начертанье народныхъ училищъ и угительскихъ лицъ подь правленьемъ руской перемыльскои консисторіи на годъ 1862* [w:] *Schematismus Venerabilis Cleri Orientalis Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro Anno Domini 1862*, Przemysł 1862, s. 28.

w języku ruskim. W kolejnym roku nadmieniono, że przyczyną zamknięcia placówki w Zydranowej jest także brak budynku. Dopiero w szematyzmie z 1912 roku zamieszczono wzmiankę o obu szkołach funkcjonujących jako „etatowych z językiem wykładowym ruskim”. Najbardziej kompletna informacja, z 1914 roku, mówi, że w obu wsiach są szkoły jednoklasowe z językiem ruskim, w Zydranowej nauczyciel jest grekokatolikiem, w Barwinku zaś katolikiem obrządku łacińskiego. Dzieci grekokatolickich uczęszczało: w Zydranowej – 164, w Barwinku – 106³⁸.

Aby zweryfikować informacje o szkolnictwie w zydranowskiej parafii, należy sięgnąć przede wszystkim do oficjalnych szematyzmów galicyjskich, które od 1868 roku zawierają z imienia i nazwiska spis wszystkich urzędników państwowych, w tym nauczycieli. Dane w obu źródłach są niesprzeczne. W szematyzmach rządowych nie ma żadnej informacji o języku wykładowym.

CERKWIE

Z szematyzmów możemy także uzyskać nieco informacji o cerkwiach. W Zydranowej istniała świątynia pw. św. Mikołaja Biskupa (tak zapisywano wezwanie w łacińskojęzycznych rocznikach) lub św. Ojca Mikołaja (w ruskojęzycznych). Z niektórych roczników (między innymi na rok 1894)³⁹ dowiadujemy się, że była to budowla drewniana, zbudowana w 1720 roku, z murowanym prezbiterium („pereswyt. mur”), poświęcona nie wiadomo przez kogo („błagośl. neizwiestno kymr”). W 1897 roku ukazuje się informacja o budowie nowej świątyni („nowa stroit sjar”) ⁴⁰. W kolejnych latach mówi się już o drewnianej cerkwi pw. św. Ojca Mikołaja, wzniesionej w 1897 roku. W 1899 roku świątynia została ozdobiona pięknym ikonostasem („ukraszcz. chorosz. ikonostasom”). W Barwinku istniała filialna drewniana cerkiew pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny (łac. Nativit. B.M.V.), zbudowana i poświęcona na początku XIX wieku (rocznik 1936 podaje dokładną datę – 1821⁴¹).

W roczniku 1914 (który w stosunku do poprzednich wydawnictw ma nieco zmienioną formę prezentacji danych) podano, że obie cerkwie należały do organizacji oznaczonej w opisie jako T.A.P. W wykazie skrótów umieszczonym na początku rocznika T.A.P. tłumaczone jest jako Towarzystwo św. Apostoła Pawła, w erracie skorygowane na Towarzystwo św. Apostoła Piotra. Rzeczywiście w cerkwi grekokatolickiej istniały osobne towarzystwa imienia obu apostołów. Towarzystwo św. Pawła trudniło się wydawaniem książek o tematyce religijnej. Święty Piotr natomiast

³⁸ *Шематисъ всего греко-католического Клира злученыхъ Епархій Перемыской Самборской и Сяноцкой на рокъ 1914*, Przemyśl 1914, s. 97.

³⁹ *Шематисъ всецо клира греко-католического Епархій соединеныхъ Перемыской Самборской и Сяноцкой на рокъ отъ Рожд. Хр. 1894*, Przemyśl 1894, s. 89.

⁴⁰ *Шематисъ всецо клира греко-католического Епархій соединеныхъ Перемыской Самборской и Сяноцкой на рокъ отъ Рожд. Хр. 1897*, Przemyśl 1897, s. 93.

⁴¹ *Шематизм греко-католического духовенства Апостольскої Адміністрації Лемковцини 1936*, Lwów 1936, s. 44.

patronował towarzystwu powołanemu do życia w roku 1896⁴² celem pomocy ubogim greckokatolickim parafiom. Skróty nazw obu instytucji były identyczne, stąd łatwo o pomyłkę redakcyjną.

Z wydawnictwa na 1914 rok pozyskujemy informację, że obie świątynie były ubezpieczone w „Sławji”. Towarzystwo ubezpieczeniowe wzmiankowane jako „Sławia” to przypuszczalnie popularna w Galicji od połowy XIX wieku istniejąca do dziś czeska Slavia⁴³.

W szematyzmach podano daty dwóch wizytacji kanonicznych: w roku 1833 parafię odwiedził biskup Jan Śnigurski, 27 maja 1908 – przy okazji poświęcenia cerkwi w Zyndranowej – biskup Konstantyn Ritter von Czechowicz. Nie są mi znane żadne dokumenty z tych wizytacji – jest to jednak bardzo ciekawy ślad do dalszych badań.

WŁASNOŚCI ZIEMSKIE PROBOSTWA

Kolejnym przyczynkiem do poznania historii wsi są informacje o powierzchni posiadanych przez księdza arealów. Proboszcz parafii przeważnie miał rodzinę i poza wykonywaniem kapłańskich obowiązków prowadził gospodarkę, tak jak każdy inny mieszkaniec wsi. Należały do niego pola, pastwiska, łąki, lasy i nieużytki. Miewał też przydomowy ogród i staw. Księżowskie areale znajdowały się również w tych wsiach filialnych, które przed reformą józefińską były siedzibami samodzielnych parafii. Z tego powodu do parafii w Zyndranowej należały również ziemie w Barwinku.

Informacje o powierzchni parafialnych ziem dla parafii w Zyndranowej pojawiają się od 1880 roku i są publikowane z przerwami do roku 1936. Dokładność informacji jest zależna od roczników. W latach 1880–1885 podawano oddzielnie areale pól uprawnych, pastwisk, łąk oraz lasów – ale dla każdego rodzaju ziemi łącznie dla obu wsi (choć nie było to jasno oznaczone w tekście). W latach 1886–1891 informacja była szczególnie skąpa i ograniczała się do jednej liczby, określonej w pierwszym wskazanym roku jeszcze dokładniej: „ornego pola, łąk i pastwisk 146 mórg 1158 sążni”, ale już w kolejnych rocznikach znajdziemy lakoniczne „pola 146 mórg”, co prowadziłoby do zdecydowanie błędnych wniosków o strukturze ziemskich własności parafialnych.

W latach 1892–1936 informacja jest już dokładna – podzielona zarówno na rodzaj ziemi, jak i na miejsce (Zyndranowa lub Barwinek). Od 1926 roku jako miary używa się hektarów, arów i metrów kwadratowych, wielkości arealów po przeliczeniu pozostają podobne, co podnosi wiarygodność informacji⁴⁴. Ziemię dzielono na pola

⁴² Підручник з Історії України. 9 клас. Пометун – Нова програма, <https://history.vn.ua/pidruchniki/ukorine-history-9-class-2017-pometun/40.php> [dostęp: 26 X 2021 r.].

⁴³ J. Gmitruk, *Ludowe Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń „Wisła”*, „Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 1 (61), s. 217–230.

⁴⁴ 1 morga dolnoaustriacka = 0,5755 ha.

uprawne, łąki, pastwiska, lasy, nieużytki (nazywane także „karczowiskami”), ogrody i stawy.

Łączna liczba areałów i ich struktura jest inna w latach 1880–1885 (łącznie około 71 ha w przeliczeniu) i od 1886 roku (łącznie około 84 ha), kiedy zmniejszyła się powierzchnia pól uprawnych na rzecz pastwisk oraz lasów. Przyczyną zmian może być korekta nieprawidłowych danych dostarczanych do szematyzmu, zmiana kwalifikacji gruntów lub transakcja wymiany części areałów z uwagi na inny profil gospodarstwa parafialnego (ograniczenie upraw na rzecz wypasu).

DOCHODY I PODATKI PARAFII

W latach 80. XIX wieku w szematyzmach rozpoczęto publikację przychodów parafii. Składały się na nie dochody z gruntów, opłaty cerkiewne, a także dopłaty z kasy państwowej. Wszystkie wartości przed 1901 rokiem podane są w starej walucie (złoty), później – w nowej (koronach)⁴⁵. Dotychczas używany w Galicji złoty miał wartość 2 nowych koron.

Od posiadanego gruntu, na podstawie jakości ziemi, urzędnicy wyliczali tak zwany czysty dochód. W latach 1892–1913 był on rejestrowany w szematyzmie w opisie zyndranowskiej parafii – w Zyndranowej wynosił 65,08 złr, w Barwinku – 60,89 złr, po zmianie urzędowej waluty na korony wartości zostały proporcjonalnie przeliczone. Interesujące, że dochód za grunty w Barwinku jest porównywalny z zyndranowskim, choć areał we wsi filialnej jest znacząco mniejszy (Zyndranowa: 38½ mórg pola ornego, 17½ mórg łąk, 20 morgów pastwisk, 12 mórg lasu, Barwinek analogicznie: 18, 13, 25, 1½). Być może jest to związane z klasyfikacją ziemi.

Dochody z posiadanego gruntu nie wystarczały do utrzymania proboszczów, zwłaszcza że w znakomitej większości mieli oni własne rodziny (w 1879 roku księży pozostających w celibacie było w całej diecezji przemyskiej tylko 3,3%⁴⁶). Poza jednym przypadkiem proboszczowie parafii w Zyndranowej od 1830 do 1936 roku byli żonaci, co jest oznaczone skrótem łacińskim „ux.” lub ruskim „žen.” przy nazwisku duchownego. W ramach wsparcia rząd galicyjski przyznawał parafiom zapomogę z Funduszu Religijnego, zwaną dopłatą do kongruy⁴⁷. Decyzja o wysokości dopłaty, zależna od wielkości parafii i liczby wiernych, była podejmowana przez namiestnika Galicji na podstawie odpowiednich przepisów (dla niektórych wsi podawane są konkretny numer decyzji i jej data⁴⁸, niestety dla Zyndranowej takich informacji w szematyzmach nie ma). Od roku 1879 do 1885 roczniki rejestrują przy Zyndranowej

⁴⁵ Wszędzie w tekście stosuję skróty dla walut: złoty reński (oficjalnie gulden austro-węgierski) – złr, korona austro-węgierska – kor.

⁴⁶ S. Nabywaniec, *Organizacja greckokatolickiej diecezji przemyskiej...*, s. 98.

⁴⁷ Ibidem, s. 118.

⁴⁸ Przykładowa wzmianka w notce dotyczącej parafii w Surowicy, dekanat Jaśliska, szematyzm na rok 1883.

dopłatę w wysokości 112,84 złr. Od roku 1887 określenie dopłaty zmienia się na „dodatek z kasy” i zwiększa swoją wartość: od 250 złr w 1887 do 321,95 złr w roku 1900. Po reformie walutowej dodatek ów przyjmuje większą wartość niż wynikałaby z przeliczenia – bo wynosi 881,30 kor. (do 1913 roku, w 1914 roku jest nieco większy – 896,11 kor.).

Kolejnym dochodem probostwa są „odsetki za meszne”. Meszne, czyli dochód księdza za odprawianie mszy, jest znane jeszcze z XVI wieku⁴⁹. W rocznikach szematyzmów pojęcie mesznego jest używane do 1913 roku. W roczniku na rok 1914 te same wartości są określane jako „kap.” (kapitał). Wartość owych przychodów jest stała (z lekką korektą po reformie walutowej) i wynosi 91,13 złr, a od 1901 roku 178,20 kor. Informacje o jakichkolwiek dochodach pieniężnych probostwa w Zyndranowej nie są podawane w okresie międzywojennym.

Duchowni pobierali od patronów również zapłatę w naturze. Od 1891 do 1914 roku podawana jest informacja o corocznym kontyngencie drewna w ilości 25 sągów bukowych, czyli ok. 170 m³ rocznie⁵⁰.

Wszystkie dochody parafii (dopłata do kongruy, tak zwany czysty dochód z gruntów, odsetki za meszne, kontyngent drewna) obłożone były podatkiem. Informacja o jego wysokości pojawiała się w szematyzmach w latach 1889–1913 i oscylowała (w przeliczeniu) między 85 a 100 kor. Przykładowy wykaz dochodów i podatku dla parafii w Zyndranowej w roku 1903 ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Rejestrowane dochody i podatek parafii w Zyndranowej na przykładzie danych z szematyzmu na rok 1903⁵¹

Tytuł	Wartość (w koronach)
Grunty w Zyndranowej	130,16
Grunty w Barwinku	121,78
Odsetki za meszne	178,20
Dodatek z kasy	881,30
Razem	1311,44
Podatek	85,96

Źródło: opracowanie własne.

⁴⁹ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. III, Warszawa 1902.

⁵⁰ 1 sąg = 6,82 m³.

⁵¹ *Шематисмъ всего клира греко-католического Епархіи соединенныхъ Перемышской Самборской и Сяноцкой на рокъ водъ рожд. Хр. 1903*, Przemyśl 1903.

ZAPŁATA DLA CERKIEWNEGO

Ważną rolę w życiu wsi odgrywał cerkiewny (w szematyzmach określany jako *diak*). Był to mężczyzna wywodzący się przeważnie z terenu parafii. Rola cerkiewnego nie ograniczała się do posługi podczas uroczystości religijnych, miał on również obowiązek dbać o cerkiew. Często też pełnił funkcję wiejskiego nauczyciela. W Zyndranowej cerkiewny Joann (Iwan) Gabła pracował w szkole na pewno w latach 1855–1862, do roku 1858 pobierał 24 złr, a od kolejnego roku – 25,20 złr (wiemy to z publikowanych szematyzmów szkolnych jako dodatków do omawianych roczników). Przychody mogły być w pieniądzu lub w naturze – i takie mieszane wynagrodzenie funkcjonowało właśnie w omawianej parafii. Informacje o zarobkach *diaka* pojawiły się w rocznikach szematyzmów dla parafii w Zyndranowej w latach 1892–1913. W Zyndranowej pobierał on 40 złr (do 1900 roku) i 110 kor. (do 1913 roku) rocznie. W Barwinku zaś posiadał 5 mórg gruntu. Oprócz tego czerpał bliżej nieokreślone „dochody cerkiewne” – zapisy w szematyzmie każą przypuszczać, że otrzymywał je tylko z tytułu posługi w świątyni w Barwinku.

INSTYTUCJE CERKIEWNE I GROMADZKIE

Szematyzmy przynoszą także informacje o innych formach działalności księży i wiejskiej społeczności. W przypadku Zyndranowej wspomniane są w obu wsiach czytelnie im. Kaczkowskiego⁵² (roczniki 1911–1914), dodatkowo o tej samej czytelnicy w Zyndranowej jest wzmianka w 1936 roku. W roku 1914 podano liczbę członków (Zyndranowa – 36, Barwinek – 34).

W 1914 roku w obu wsiach istniało także bractwo trzeźwości (126 członków w Zyndranowej, 78 w Barwinku). Roczники 1928 i 1930 informują o istnieniu biblioteki parafialnej z 32 dostępnymi pozycjami. Rocznik 1936 przynosi także informacje o wiejskich spółdzielniach. W Zyndranowej działała „Wira” (zapewne chodzi o Towarzystwo Wzajemnego Kredytu „Wira”, założone w Tyśmienicy k. Stanisławowa w 1894 r.⁵³), w Barwinku zaś „Uticha” (Uciecha), należąca do zrzeszenia o niewyjaśnionym w publikacji skrócie „R.S.R.K.”. Jest to oznaczenie Rewizyjnego Związku Ruskich Kooperatyw (*Rewizyjnyj sojuz ruskich kooperatyw*)⁵⁴. Słowo „ruski” nie

⁵² Czytelnia należąca do Towarzystwa im. Michała Kaczkowskiego, organizacji o orientacji rusofilskiej, założonej w 1874 r. w Kołomyi; czytelnice Kaczkowskiego konkurowały w Galicji z proukraińskim Towarzystwem „Proświta”.

⁵³ K. Broński, *Rozwój galicyjskiego systemu bankowego w latach 1841–1914 (zakres problematyki)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2007, nr 749, s. 86.

⁵⁴ Р. Веприв, І. Гнип, *Греко-католицька церква і організація економічного самозахисту українського населення Східної Галичини в міжвоєнний період*, portal historyczny Чтиво, sygn. UDK94 (477.8), https://shron1.chtyvo.org.ua/Vepriv_Roman/Hreko-katolytska_tserkva_i_orhanizatsiia_ekonomichnoho_samozakhystu.pdf [dostęp: 28 X 2021 r.].

jest tu przypadkowe – w dobie znacznej polaryzacji narodowościowej na Łemkowszczyźnie przynależność spółdzielni wiejskiej do tego właśnie związku wskazuje na obecność idei jeżeli nie moskalofilskich, to przynajmniej przeciwstawiających się ukrainizacji Łemkowszczyzny. Bardzo często wpływ na taki stosunek mieszkańców do spraw narodowych mieli miejscowi księża. Wiemy zaś, że w Zyndranowej proboszczem był do 1930 roku Kornel Kopyściański, o poglądach raczej rusofilskich, skoro w czasie I wojny trafił do obozu w Thalerhofie. W Barwinku działało także towarzystwo sportowe „Łuh” (ukraińskie towarzystwo pożarniczo-sportowe, założone we Lwowie w 1925 roku⁵⁵).

URZĄD POCZTOWY

Od roku 1858 w szematyzmach podawana jest informacja o właściwej dla parafii poczcie, a od 1900 roku także stacji telegraficznej. Dla Zyndranowej początkowo właściwa była poczta w Dukli, ale już od 1887 roku urząd został zainstalowany w Barwinku, tam też od 1900 roku działał telegraf. Te dane można bardzo łatwo skonfrontować z wykazem urzędów podawanym w galicyjskich rocznikach urzędowych. Zapisy są całkowicie zgodne, z tym że w urzędowych szematyzmach już wcześniejsze roczniki zawierają podobne informacje, a ponadto jest w nich wykaz wszystkich pracowników poczty oraz telegrafu z imienia i nazwiska.

INFORMACJE O ZYNDRANOWEJ W SZEMATYZMIE NA ROK 1936

10 lutego 1934 roku, z powodu coraz bardziej powszechnych przypadków konwersji grekokatolickich parafii na prawosławie i jednoczesnego nasilenia się proukraińskiej propagandy na Łemkowszczyźnie, z terenu biskupstwa przemyskiego wydzielono Apostolską Administrację Łemkowszczyzny (AAŁ) na prawach diecezji⁵⁶. Formalną siedzibą Administracji był Rymanów-Zdrój. Funkcję diecezjalnej świątyni pełniła cerkiew w Desznie (obecnie część Rymanowa-Zdroju). Parafia zyndranowska, podobnie jak cały dekanat dukielski, znalazła się w granicach AAŁ⁵⁷. Na 1936 rok Administracja przygotowała bardzo obszerny szematyzm⁵⁸, zawierający nie tylko dane demograficzne i ekonomiczne, lecz także sporo informacji historycznych

⁵⁵ *Енциклопедія історії України*, t. 6, Kijów 2009, s. 282.

⁵⁶ S. Stępień, *Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, s. 191–218.

⁵⁷ AAŁ objęła większość Łemkowszczyzny, jedynie tereny od wsi Wisłok na wschód pozostały w granicach diecezji przemyskiej, która niezależnie wydawała kolejne szematyzmy (1936, 1937 i 1938/1939).

⁵⁸ *Шематизм греко-католицького духовенства Апостольської Адміністрації Лемковщини 1936*, Lwów 1936.

o miejscowościach. Niestety w szematyzmie nie ma podanych żadnych źródeł. Redaktorem rocznika był Stefan Jadłowski, urodzony w Szklarach proboszcz parafii w Polanach Surowicznych (obie te miejscowości leżą niedaleko Zyndranowej, można więc przypuszczać, że redaktor korzystał przy opisie okolicznych wsi nie tylko ze źródeł pisanych, lecz także z informacji zebranych osobiście). Szematyzm AAŁ z 1936 roku dla wielu autorów opracowań dotyczących regionu jest ważnym źródłem, spróbuję zatem poniżej ocenić wiarygodność wybranych informacji dotyczących parafii w Zyndranowej. Poniżej cytowane są (w tłumaczeniu) fragmenty z szematyzmu z odpowiednim komentarzem weryfikującym.

Pochodzenie nazwy Zyndranowa. „Tu miała kiedyś być kopalnia żeliwa wypalanego w hucie. Stąd miała pochodzić nazwa «Zendra», «Zyndranowa». Jednak według drugiej bardziej prawdopodobnej wersji wyszła nazwa od bohatera bitwy grunwaldzkiej Zyndrama z Maszkowic, któremu król Jagiełło nadał za zasługi wielki pas granicznych karpackich lasów. Z tego powstała nazwa położonego wśród tych lasów siola «Zyndramowa», zmieniona przez mieszkańców na «Zyndranowa»”. Istotnie nazwa Zyndramowa stosowana była w XVI-wiecznych dokumentach⁵⁹. Część dostępnych publikacji podaje niezweryfikowaną informację, że istniejącą już wówczas wieś rycerz o imieniu Zyndram otrzymał w 1399 roku, a więc przed bitwą pod Grunwaldem, w 1426 roku w dokumentach królewskich znajduje się potwierdzenie faktu własności już po śmierci Zyndrama. Osobną sprawą jest weryfikacja, czy Zyndram (właściciel wsi) i Zyndram z Maszkowic to ta sama osoba. Powiązanie nazwy wsi ze słowem „zendra” (czyli zgorzelina) i dalej z istniejącą ongiś hutą nie ma żadnych znanych wiarygodnych podstaw poza domniemaniami o charakterze ludowych przypowieści⁶⁰. Należy jednak zaznaczyć, że na terenie nieodległych miejscowości rzeczywiście pozyskiwano żelazo z miejscowych złóż rudy.

Najstarsza znana informacja o parafii i cerkwi. „Pochodzi z aktu darowizny z 1706 roku, wg której [w] 1700 [roku] umarł miejscowy paroch Wasyl Barwiński, po którym przez 6 lat nie było duszpasterza w Zyndranowej. Dobra przejęli spadkobiercy proboszcza, zaprzepaszczając parafię. Stąd kolatorka Zofia Zborowska, wdowa po Wojciechu Męcińskim, nadała po wieczne czasy księdzu Ignacemu Paszyńskiemu łąn gruntu wraz z pólaniem, tak zwaną Adamiwką w Zyndranowej, którą jednak w 1801 roku dwór wymienił na sąsiednie pola”. Nieznane mi jest pochodzenie informacji o dokumentach z początku XVIII wieku. Powołuje się jednak na te same fakty (bez podania źródła) między innymi Archiwum Państwowe w Przemyślu⁶¹. W żadnym

⁵⁹ *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziemi Polskiej w Średniowieczu*, edycja elektroniczna, <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=5183> [dostęp: 12 II 2021 r.], Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2010–2019.

⁶⁰ „Według innej wersji, popartej zapiskami pisarza gromadzkiego Teodora Kukiety i nauczyciela Józefa Bajko, nazwa wsi pochodzi z języka niemieckiego od słowa *zendra* (ruda żelaza) i nawiązuje do odkrytych tutaj złóż, a że kopalnia była nowa, stąd *zendra-nowa*”, Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, <http://www.zyndranowa.org/zyndranowa> [dostęp: 17 I 2021 r.].

⁶¹ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Zyndranowej, https://www.archivesportaleurope.net/ead-display/-/ead/pl/aicode/PL-56/type/fa/id/PL-56-2131_SLASH_0 [dostęp: 10 I 2021 r.].

dokumencie, włączając w to zachowane mapy katastralne Zyndranowej z połowy XIX wieku, nie pojawia się nazwa własna „Adamiwka” (lub Adamówka).

Historia cerkwi w Zyndranowej. „Stara drewniana cerkiew stała do 1897 roku, kiedy wskutek zabiegów ks. Kornela Kopyściańskiego zbudowano i ozdobiona nową cerkiew, stojącą po dziś dzień (1936)”. Tę informację potwierdzają same szematyzmy (w roczniku na 1897, a więc wydanym rok wcześniej, podano, że świątynia jest w budowie). Proboszczem wówczas istotnie był Kornel Kopyściański.

Stosunek do prawosławia. „Wpływom tego [Kornela Kopyściańskiego – W.G.] długo pełniącego swój urząd proboszcza (więzionego w Thalerhofie), należy zawdzięczać, że parafianie z Zyndranowej i Barwinka nie przeszli w latach 1927–1929 na prawosławie, stając się przeciwwagą do rozagitowanej schizmatycznej Tylawy”. Kornel Kopyściański był istotnie wieloletnim proboszczem (1890–1930). Wzmianka o tak zwanej schizmie tylawskiej (konwersji mieszkańców Tylawy na prawosławie, zapoczątkowującej zmianę wyznania w szeregu lemkowski wsi, w tym pobliskiej Mszany i Smerecznego) jest zgodna z ogólnie znaną faktografią⁶². O pobycie ks. Kornela Kopyściańskiego w Thalerhofie pisałem już we fragmencie poświęconym duchownym.

Historia cerkwi w Barwinku. „Stara cerkiew w Barwinku spaliła się ok. 1790 roku. Nową zbudowano w latach 1816–1821. Ostatnim proboszczem Barwinka był ks. Michał Turkowski, który umarł jako proboszcz Tylawy w 1830 roku. Pierwszym proboszczem połączonych w jedną parafię wsi był ks. I. Myszkowski”. Wcześniejsze szematyzmy (na przykład na rok 1914) podają ogólnikowo datę budowy świątyni w Barwinku na początek XIX wieku. Informacja o ks. Michale Turkowskim jako proboszczu tylawskim do roku 1830 jest zgodna z szematyzmem na rok 1830⁶³.

WYDAWNICTWA WSPÓŁCZESNE

W Galicji w latach 1880⁶⁴, 1890⁶⁵, 1900⁶⁶ i 1910⁶⁷ sporządzane były urzędowe spisy ludności. Najobszerniejsze informacje przynosi spis na rok 1900, zawierający dane

---

⁶² A. Krochmal, *Stosunki między grekokatolikami i prawosławnymi na Lemkowszczyźnie w latach 1926–1939* [w:] *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. I, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992, s. 289.

⁶³ *Schematismus universi venerabilis cleri Dioeceseos Graeco Catholicae Premisliensis pro Anno Domini MDCCCXXX*, Przemyśl 1829, s. 156.

⁶⁴ *Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880*, Wiedeń 1882.

⁶⁵ *Vollständiges Ortschaften-Verzeichniss der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890*, Wiedeń 1892.

⁶⁶ *Gemeindelexikon der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. XII. Galizien*, Wien 1907.

⁶⁷ *Gemeindelexikon der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. XII. Galizien*, Wiedeń 1915.

nie tylko o liczbie mieszkańców, lecz także o ich wierze oraz języku. Na informacjach ze spisów opierał swoje opracowania urzędnik państwowy ze Złoczowa Jan Bigo. Pomijał on część danych liczbowych, przez co informacje w jego skorowidzach są mało wiarygodne.

Z wydawnictw nieurzędowych zdecydowanie najpełniejszym i najciekawszym opracowaniem dotyczącym między innymi interesujących nas terenów jest bardzo szczegółowa praca ks. Władysława Sarny *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym, nakładem autora i prenumeratorów* z 1898 roku. Poza wieloma bardzo dokładnymi opisami zagadnień ekonomicznych, etnograficznych, społecznych i administracyjnych w dziele zawarto również słownik miejscowości. W notce o Barwinku potwierdzają się wiadomości o dawnej własności ziemskiej Męcińskich (nie ma słowa o Krasickich) oraz zawarte są informacje o działalności we wsi braci Thonet⁶⁸.

Własne skorowidze wydawali także Hipolit Stupnicki (1855)⁶⁹, Tadeusz Pilat (1890)⁷⁰ i Szymon Chanderys (1909)⁷¹. Dane w tych wydawnictwach są trudno porównywalne z informacjami w szematyzmach, z uwagi na mały lub rozbieżny zakres informacji.

W XIX wieku pojawiło się jeszcze jedno wydawnictwo, które bardzo szczegółowo opisywało każdą wieś na terenach przedrozbiorowej Polski. To wielotomowy *Słownik Ziem Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wydawany przez ponad dwie dekady od 1880 roku. Wszystkie hasła publikowane były stopniowo w porządku alfabetycznym. W ten sposób Barwinek znalazł się w pierwszym tomie słownika⁷², Zydranowa zaś w czternastym⁷³, wydanym 15 lat później. Dane w *Słowniku* dotyczące mieszkańców Zydranowej są ewidentnie błędne.

W tabeli 9 porównano informacje o mieszkańcach z powyższych wydawnictw oraz z odpowiednich roczników szematyzmów. Najbardziej zbliżone do informacji z roczników diecezjalnych są informacje publikowane przez ks. Sarnę. Być może dlatego, że jako duchowny katolicki miał dostęp do danych parafialnych⁷⁴.

Analiza wszystkich powyższych źródeł wskazuje, że o ile wzmiankowana w nich liczba grekokatolików jest zbliżona do informacji podanych w źródłach cerkiewnych, o tyle dane o katolikach rzymskich i żydach zawarte w szematyzmach grekokatolickich i alternatywnych spisach są znacznie rozbieżne.

⁶⁸ W. Sarna, op. cit., s. 465.

⁶⁹ H. Stupnicki, *Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomerji jakoteż w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskim*, Lwów 1855.

⁷⁰ T. Pilat, *Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z Wielkiem Ks. Krakowskiem*, Lwów 1890.

⁷¹ S. Chanderys, *Kompletny skorowidz miejscowości w Galicji i Bukowinie*, Lwów 1909.

⁷² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Wałęwski, Warszawa 1880, s. 113.

⁷³ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, red. B. Chlebowski, J. Krzywicki, Warszawa 1895, s. 706.

⁷⁴ Książd Sarna nie podaje, skąd czerpał dane demograficzne dotyczące miejscowości; jedyną wskazówką jest podziękowanie kierowane m.in. do księży za nadesłanie odpowiedzi na kwestionariusz (idem, op. cit., s. X).

Tabela 9. Porównanie danych dotyczących liczby mieszkańców w szematyzmach i innych wydawnictwach współczesnych; kolejne sekcje zawierają odniesienia do kolejnych źródeł, sekcje są uszeregowane według lat wydania źródeł

Sekcja		Barwinek	Zydranowa	Cała parafia	
I	Pozycja	Hipolit Stupnicki, Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomeryi jakoteż w wielkiem księstwie Krakowskiem i księstwie Bukowińskim			
	Rok wydania	1855			
	Informacje	Podst. dane administr., parafie	(s. 10) Parafia rz.kat. Dukla, gr.kat. Zydranowa	(s. 267) Parafia rz.kat. w miejscu	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1855	Podst. dane administr., parafie	Parafia gr.kat. w miejscu	
	Wnioski	Skorowidz Stupnickiego zawiera bardzo mało danych; dla Zydranowej źle opisana parafia jako <i>loco r.k.</i> (rzymskokatolicka w miejscu).			
II	Pozycja	Skorowidz rządowy: Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Vollständiges Ortschaften-Verzeichnis der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1880			
	Dane zbierane na rok	1880			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na ludność wiejską i zamieszkałych w dobrach tytularnych	(s. 345) 503 (wieś) + 24 (dobra), razem 527	(s. 345) 753 (wieś) + 6 (dobra), razem 759	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1881	361 gr.kat.	778 gr.kat.	50 żyd., 4 inn.
	Wnioski	Brak w szematyzmie przypisania żydów (50) i innowierców (4) do konkretnej wsi, większość zapewne jednak mieszkała w Barwinku. Łączna liczba mieszkańców parafii (1286 według skorowidza, 1193 według szematyzmu) różna o blisko 100 osób (brak w szematyzmie informacji o wiernych rz.kat., ale ich liczba zapewne nie przekraczała 30). Różnice dotyczą głównie Barwinka.			

III	Pozycja	<i>Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich</i>			
	Rok wydania	1880 (Barwinek), 1898 (Zydranowa)			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na wyznanie	(tom I, s. 113) 477 dusz, ludność przeważnie ruska	(tom XIV, s. 706) 445 mieszk. (431 gr.kat., 14 żydów)	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1880 (Barwinek), 1898 (Zydranowa)	406 gr.kat.	825 gr.kat.	1880: 50 żyd., 4 innego wyznania bez przypisania do wsi 1898: 21 rz.kat., 51 żyd., 2 innego wyznania bez przypisania do wsi
	Wnioski	Zakładając, że żydzi i katolicy rzymscy mieszkali przeważnie na terenie Barwinka, a ich liczba (według innych roczników) przekraczała 50 osób, liczba mieszkańców w Barwinku w szematyzmie i słowniku jest dość zbieżna. Dla Zydranowej dane w <i>Słowniku geograficznym</i> błędne (znacznie zaniżone), ewidentny błąd sprawozdawcy lub redaktorów.			
IV	Pozycja	<i>Jan Bigo, Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji, Wielk. Księstwie Krakowskim i Księ. Bukowińskim</i>			
	Rok wydania	1886, liczba mieszkańców na podstawie spisu 1880			
	Informacje	liczba mieszkańców, własność	(s. 13) 527 mieszkańców, wł. br. Thonet	(s. 234) 759 mieszkańców, wł. br. Thonet	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1881	361 gr.kat.	778 gr.kat.	50 żyd., 4 inn.
	Wnioski	Dane w skorowidzu Jana Bigo sporządzone na podstawie skorowidza rządowego (sekcja II), ale bez rozróżnienia na mieszkańców wsi i dóbr tytularnych. Wnioski jak w sekcji II.			
V	Pozycja	<i>Skorowidz rządowy: Vollständiges Ortschaften-Verzeichniss der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890</i>			
	Dane zbierane na rok	1890			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na ludność wiejską i zamieszkałych w dobrach tytularnych	(s. 379) 450 (wieś) + 45 (dobra), razem 495	(s. 379) 813 (wieś) + 4 (dobra), razem 817	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1891	370 gr.kat.	796 gr.kat.	
	Wnioski	W szematyzmie jest informacja tylko o grekokatolikach. Dla Barwinka dane trudne do analizy z uwagi na sporą mniejszość łacińską i żydowską. Dla Zydranowej dane dość zbliżone.			

VI	Pozycja	Tadeusz Pilat, <i>Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z Wielkiem Ks. Krakowskiem</i>			
	Dane zbierane na rok	1890			
	Informacje	Właściciel, arealy, podatki, właściwe urzędy, parafie	(s. 6–7) wł. br. Thonet, poczta w miejscu, par. gr.kat. Zydranowa, par. rz.kat. Dukla, 1 karczma, 1 tartak	brak danych	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1890	wł. br. Thonet, poczta w miejscu, par. gr.kat. Zydranowa, par. rz.kat. Dukla	wł. br. Thonet, poczta w miejscu, par. gr.kat. w miejscu, par. rz.kat. Dukla	
	Wnioski	Dane szczegółowe u Pilata dotyczące arealów i podatków tabularnych, nie parafialnych, nieporównywalne, brak informacji o Zydranowej.			
VII	Pozycja	Jan Bigo, <i>Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji, Wielk. Księstwie Krakowskiem i Księst. Bukowińskiem</i>			
	Rok wydania	1897, liczba mieszkańców według deklaracji autora na podstawie spisu z 1890 roku			
	Informacje	Liczba mieszkańców, własność	(s. 10) 450 mieszkańców	(s. 231) 813 mieszkańców	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1891	370 gr.kat.	796 gr.kat.	
	Wnioski	Jan Bigo, przepisując dane ze skorowidza rządowego z 1890 roku (sekcja V), przeniósł jedynie informacje o liczbie mieszkańców we wsiach (bez obszaru dworskiego), dane są zatem – zwłaszcza dla Barwinka – niewiarygodne.			
VIII	Pozycja	Władysław Sarna, <i>Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym</i>			
	Rok wydania	1898			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na wyznanie	(s. 465) 450 mieszkańców (357 gr.kat., 34 rz.kat., 55 żydów, 4 innych wyznań)	(s. 473) 813 mieszkańców (797 gr.kat., 1 rz.kat., 15 żyd.)	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1898	362 gr.kat.	825 gr.kat.	21 rz.kat., 51 żyd., 2 innego wyznania bez przypisania do wsi, wielu na emigracji w Ameryce
	Wnioski	Dane dot. liczby grekokatolików mocno zbliżone, u ks. Sarny większa liczba katolików rzymskich i żydów.			

IX	Pozycja	Skorowidz rządowy: <i>Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszahlung vom 31. Dezember 1900. XII. Galizien</i>			
	Rok wydania	1900			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na religię i język, liczba domów, obiekty, łączny areal	(s. 318) 475 mieszkańców (232 mężczyzn, 243 kobiety; 47 rz.kat., 394 gr.kat., 32 żyd., 2 innego wyznania; według języków: 373 ruski, 79 polski, 2 niemiecki), cerkiew, szkoła, poczta, telegraf, nie ma oznaczonego istnienia szkoły	(s. 318) 817 mieszkańców (397 mężczyzn, 420 kobiet; 800 gr.kat., 17 żyd.; według języków: 811 ruski; cerkiew, szk. 1-klasowa	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1900	374 gr.kat., szkoła etatowa	836 gr.kat., szkoła etatowa	21 żyd., 2 innowierców, 51 kat.rz., bez przypisania do wsi; w liczbie mieszkańców uwzględniono 128 osób na emigracji
	Wnioski	Brak w szematyzmie przypisana rzymskich katolików (21), żydów (51) i akatolików (2) do konkretnej wsi, większość zapewne jednak mieszkała w Barwinku. Liczba gr.kat. dość zgodna, łączna liczba mieszkańców w parafii według szematyzmu i skorowidza zbliżona (1284, 1292). W skorowidzu nie ma wzmianki o szkole w Barwinku; według szematyzmu funkcjonuje szkoła etatowa.			
X	Pozycja	Jan Bigo, <i>Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicyi, Wielk. Księstwie Krakowskiem i Księ. Bukowińskiem</i>			
	Rok wydania	1904			
	Informacje	liczba mieszkańców, własność	(s. 6) 563 mieszk., wł. br. Thonet	(s. 216) 825 mieszk., wł. br. Thonet	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1904	384 gr.kat.	876 gr.kat.	wł. br. Thonet
	Wnioski	W przeciwieństwie do poprzednich wydawnictw Jana Bigo, dane nie opierają się na ostatnim skorowidzu rządowym (na koniec 1900, sekcja VIII). W szematyzmie jest informacja tylko o grekokatolikach. Dla Barwinka dane trudne do analizy z uwagi na sporą mniejszość łaćską i żydowską, różnica blisko 180 osób. Dla Zydranowej dane u Bigo zaniżone.			

XI	Pozycja	Szymon Chanderys, <i>Kompletny skorowidz miejscowości w Galicyi i Bukowinie</i>			
	Rok wydania	1909			
	Informacje	Liczba mieszkańców, własność, siedziba parafii, szkoła, właściwe urzędy	(s. 26) 533 mieszkańców, parafia gr.kat. w Zyndranowej, rz.kat. w Dukli, wł. br. Thonet	(s. 1019) 825 mieszk., wł. br. Thonet, par. rz.kat. w Dukli, gr.kat. w miejscu, szk. 1-kl.	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1909	428 gr.kat.	921 gr.kat.	21 rz.kat., 51 żyd., 16 Cyganów bez przypisania do wsi, w liczbie mieszkańców 300 osób na emigracji
	Wnioski	Bardzo duża niezgodność dla Zyndranowej (ok. 100 osób) oraz także spora dla Barwinka, być może powodem jest inny sposób rejestracji osób przebywających na emigracji, dane u Chanderysa bardzo zbliżone do wydanego rok później spisu rządowego (sekcja XII).			
XII	Pozycja	Skorowidz rządowy: <i>Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910</i>			
	Rok wydania	1910			
	Informacje	Liczba mieszkańców z podziałem na ludność wiejską i zamieszkałych w dobrach tytularnych	(s. 347) 556 mieszkańców (491 we wsi, 65 w obszarze dworskim)	(s. 347) 824 mieszkańców (813 we wsi, 9 w obszarze dworskim)	
	Odpowiednie dane z szematyzmu na rok	1911	430 gr.kat.	920 gr.kat.	21 rz.kat., 51 żyd., 16 Cyganów bez przypisania do wsi, w liczbie mieszkańców 300 osób na emigracji
	Wnioski	Bardzo duża niezgodność dla Zyndranowej (ok. 100 osób) oraz także spora dla Barwinka, być może powodem jest inny sposób rejestracji osób przebywających na emigracji.			

Źródło: opracowanie własne.

ZAKOŃCZENIE

Nie ma drugiego takiego XIX-wiecznego źródła, które co roku dostarczałoby szczegółowych informacji dotyczących pojedynczych wsi z terenu Łemkowszczyzny. Analiza danych dotyczących parafii w Zydranowej zawartych w rocznikach wydawanych w ciągu ponad 100 lat tworzy osnowę historii miejscowości, zwłaszcza w aspektach związanych ze społecznością greckokatolicką. Takie dane, jak liczba wiernych, własność i dochody probostwa, stan budynków cerkiewnych, są w ogólności wiarygodne, choć nie można opierać się w pozyskiwaniu informacji na pojedynczych rocznikach. Pomimo wykazanych w artykule przypadków niezgodności szematyzmy greckokatolickiej diecezji przemyskiej są z pewnością wartościowym źródłem historycznym, zwłaszcza na obszarach z dominującą ludnością ruską. Oczywiście dane pozyskiwane z roczników diecezjalnych należy konfrontować z innymi współczesnymi wydawnictwami.

Niezwykle istotnym elementem pracy z danymi jest kontekst – wiedza o zdarzeniach historycznych, społecznych i politycznych z danego okresu, zarówno w całym regionie, jak i danej miejscowości. W szczególnym przypadku parafii w Zydranowej ważnymi czynnikami demograficznymi były położenie filialnej wsi Barwinek przy drodze krajowej, rozwój przemysłu drzewnego oraz procesy konwersji na prawosławie w najbliższej okolicy w drugiej i trzeciej dekadzie XX wieku.

Z uwagi na ciągłość wydawniczą szematyzmy mogą być bardzo cennym źródłem informacji o historii regionu. Analiza większej liczby miejscowości może przynieść ciekawe obserwacje w dwóch podstawowych wymiarach – przestrzennym (porównanie w danym roku danych dotyczących wielu parafii) oraz czasowym (trendy wartości rejestrowanych przez wiele lat). Taki kierunek badań pozwoli ugruntować wnioski dotyczące trendów i prawidłowości informacji.

BIBLIOGRAFIA

(wybór pozycji ściśle związanych z tematyką artykułu)

Opracowania

- Adamczyk M., *Szkolnictwo ludowe w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1772–1867* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemysł 1996, s. 127–163.
- Budzyński Z., *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII wieku. Stan, rozmieszczenie, struktura wyznaniowa i etniczna*, t. 1–2, Rzeszów 1993.
- Gruński S., *Dzieje szkolnictwa ludowego w Galicji. Cz. 1 (Czasy przed zaprowadzeniem autonomii 1772–1861)*, Lwów 1916.

- Grzesik W., Traczyk T., Wadas B., *Beskid Niski. Od Komańczy do Wysowej*, Warszawa 2012.
- Kołbuk W., *Granice i sieć parafialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej na przełomie XVIII i XIX w.* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemysł 1996, s. 101–126.
- Kramarz H., *Schematyzmy galicyjskie (1776–1914) jako c.k. rocznik sprawozdawczy dotyczący obsady kadrowej władz, urzędów, towarzystw i instytucji*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2007, t. X, z. 1, s. 5–29.
- Krochmal A., *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Przemysł 2016.
- Krochmal A., *Stosunki między grekokatolikami i prawosławnymi na Łemkowszczyźnie w latach 1926–1939* [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. I, wyd. II, red. J. Czajkowski, Sanok 1995, s. 285–297.
- Krochmal A., Proksa M., *Akta metrykalne w zasobie Archiwum Państwowego w Przemysłu*, Przemysł 1998.
- Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 1, wyd. II, red. J. Czajkowski, Sanok 1995.
- Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 2, red. J. Czajkowski, Sanok 1994.
- Nabywaniec S., *Organizacja grekokatolickiej diecezji przemyskiej przy końcu lat siedemdziesiątych XIX wieku*, „Nasza Przeszłość” 1988, t. 70, s. 75–127.
- Nabywaniec S., *Plany józefińskiej regulacji parafii w grekokatolickiej diecezji przemyskiej*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 2000, nr 7, s. 73–97.
- Nowak D., *Nieistniejąca cerkiew św. Mikołaja w Zyndranowej*, „Magury” 2009, s. 114–120.
- Nowak D., *Przyczynek do historii grekokatolickiego dekanatu dukielskiego*, „Almanach Karpacki Płaj” 2005, nr 30, s. 105–114.
- Nowak D.K., *Austriackie katastry gruntowe na terenie Galicji*, Krosno 2021.
- Nowakowski K., *Sytuacja polityczna na Łemkowszczyźnie w latach 1918–1939* [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. I, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992, s. 313–350.
- Paździora M., *Atlas historyczny Galicji*, Chrzanów 2021.
- Rzepkowski A., *Spisy ludności na ziemiach polskich w latach 1789–1939*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2005, nr 2, s. 102–125.
- Sarna W., *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemysł 1898.
- Stępień S., *Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 3, red. S. Stępień, Przemysł 1996, s. 191–218.
- Styś W., *Metryki gruntowe józefińskie i franciszkańskie jako źródła do historii gospodarczej Galicji*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1932–1933, t. II, s. 57–325.
- Szewczuk J., *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*, Lwów 1939.
- Wójtowicz B., *Miejsce religii w walce ideologicznej na przykładzie Łemkowszczyzny XX wieku*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2004, t. 2, s. 797–807.
- Zamorski K., *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Ludność Galicji w latach 1857–1910*, Kraków–Warszawa 1989.
- Zamorski K., *Transformacja demograficzna w Galicji na tle przemian ludnościowych innych obszarów Europy Środkowej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 1991.
- Блажейовський Д., *Історичний шематизм перемиської єпархії з включенням апостольської адмієстратури (1828–1939)*, Lwów 1995.
- Филипчак І., *Шематизми перемиської єпархії за 100 літ*, „Мета” 1935, № 25, s. 4–6; 1935, № 27, s. 4–6.

Spisy

Przygotowując artykuł, korzystałem z danych pochodzących z ponad 100 spisów cerkiewnych, urzędowych oraz przygotowanych przez osoby prywatne. Poniżej przedstawiam tylko te, które mają największą wartość dla omawianego tematu.

Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. XII. Galizien, Wien 1907.

Схиматисмъ всего клира руского-католического епархіи перемышльскої на годъ отъ рожд Хр. 1879, Przemyśl 1879.

Шематисмъ всего греко-католицкого Кліра злученыхъ Епархій Перемыскої Самборскої и Сяноцкої на рокъ 1914, Przemyśl 1914.

Шематизм греко-католицкого духовенства Апостольскої Адміністрації Лемковщини 1936, Lwów 1936.